

ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
Жаворонка Артура Віталійовича,
доцента кафедри фінансів і кредиту Чернівецького національного
університету імені Ю. Федьковича,
кандидата економічних наук, доцента,
на дисертаційну роботу
Шіріняна Едварда Арамовича
на тему «Розвиток ринку банківських послуг в Україні»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 07 «Управління та адміністрування»
за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

1. Актуальність теми дисертаційної роботи

Ринок банківських послуг є одним із найважливіших складових ринку фінансових послуг. Сьогодні ринок банківських послуг трансформується і переходить до моделі інтенсивного розвитку, що супроводжується банківськими продуктами, заснованими на сучасних інформаційних технологіях, банківською інфраструктурою на основі міжнародних стандартів. Така еволюція ринку банківських послуг потребує нового розуміння, відповідного опису і науково-обґрунтованих підходів щодо оцінювання. В умовах зростання конкуренції на ринку банківських послуг актуалізується проблема впровадження нових підходів до формування цільових результатів банків та надання банківських послуг, на чому повинні бути сконцентровані зусилля банківських установ. Це обумовлює високу актуальність теми та системність представленої дисертації, що має на меті поглиблення теоретичних засад, розширення методичного інструментарію та розроблення практичних рекомендацій щодо розвитку ринку банківських послуг в Україні.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Вивчення матеріалів дисертації дало змогу визначити, що дисертацію виконано згідно з плановою темою науково-дослідної роботи кафедри фінансових ринків та технологій і кафедри публічних фінансів Державного податкового університету «Державні запозичення в системі публічних фінансів» (№ державної реєстрації 0121U109588), в якій автором сформульовано пропозиції щодо державних запозичень в період воєнного стану і оптимальної відкритості ринку банківських послуг і всієї економіки України (довідка від 17 травня 2024 р).

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність

Вважаю, що отримані здобувачем наукові результати, висновки та розроблені пропозиції є логічними та теоретично і статистично обґрунтованими. Варто відзначити коректність формулювання об'єкта та предмета дослідження в дисертації, чітке визначення завдань. У дисертаційній роботі проведений глибокий та змістовний аналіз науково-методичних джерел, здійснено опрацювання значного масиву статистичних даних, зокрема дані щодо розвитку ринку банківських послуг впродовж 2010-2023 років в розрізі банківських установ. Достовірність отриманих наукових результатів, висновків та рекомендацій підтверджується їх апробацією на п'яти всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях за фахом автора та переліком власних наукових праць дисертанта.

Під час написання дисертаційної роботи Шіріняном Е.А. вдало поєднано загальнонаукові: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, та спеціальні методи дослідження: кореляційний аналіз і моделювання – для визначення впливу факторів на результуючі показники ринку банківських послуг; графічний аналіз – для візуалізації економічних залежностей; елементи коефіцієнтного аналізу (ratio analysis) – для порівняння ринкових позицій банків і показників з нормативними значеннями та виявлення тенденцій на ринку банківських послуг. Використання зазначених методів є вмотивованим та логічним відповідно до поставлених дисертантом завдань. Отже, достовірність висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, є високою.

Таким чином, результати дослідження Шіріняна Е.А. доповнюють та розвивають науково-методичні підходи оцінки рівня розвитку ринку банківських послуг в Україні.

4. Відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертаційна робота Шіріняна Е.А. складається з анотації двома мовами (українською та англійською), списку опублікованих праць за темою дисертації, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу окремо та до всієї роботи загалом, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертаційної роботи становить 196 сторінок, зокрема, обсяг основного тексту – 149 сторінок, 36 таблиць, 19 рисунків, 58 формул, 7 додатків та списку літератури з 198 найменувань. Робота виконана в науковому стилі, має чітку логічну послідовність досягнення поставлених задач, структура дисертації повністю відповідає встановленим вимогам.

5. Повнота викладу основних наукових результатів дисертації в опублікованих працях

Аналіз опублікованих праць показав, що основні наукові результати дисертації викладені в опублікованих працях. Шірінян Е.А. за результатами дисертаційного дослідження опублікував 12 наукових праць, загальним обсягом 8,0 друк. арк., з яких особисто автору належить 5,35 друк. арк., у тому числі: 7 статей у наукових фахових виданнях України (у т. ч. 2 одноосібні статті обсягом 2 друк. арк.) та 5 публікацій у збірниках тез доповідей науково-практичних конференцій. Результати, що були опубліковані у співавторстві, використані у дисертаційній роботі лише в межах особистого внеску.

6. Практичне значення одержаних результатів

Розроблені та науково-обґрунтовані у дисертації практичні рекомендації, які спрямовані на забезпечення розвитку ринку банківських послуг, можуть бути використані в практичній діяльності банків. Це підтверджується, зокрема, довідками від банків: 1) АТ «ПУМБ» – стосовно системи ключових показників ефективності, конкурентної позиції банку на ринку, рекомендацій післявоєнного відновлення (довідка від 24 квітня 2024 р.); 2) АТ «Ощадбанк» (довідка від 22 грудня 2023 р.); 3) АБ «УКРГАЗБАНК» (довідка від 15 квітня 2024 р.) – щодо методики визначення і покращення конкурентної позиції банку на ринку.

7. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій

Проведений аналіз змісту дисертації Шіріняна Е.А., зокрема, наукових гіпотез, результатів, висновків та пропозицій, дає підстави стверджувати, що робота містить ряд важливих теоретичних та науково-методичних положень щодо удосконалення ринку банківських послуг в Україні.

Найбільш вагомими результатами дисертаційного дослідження, що характеризуються науковою новизною, є:

– удосконалено науково-методичний підхід щодо верифікації закону Гібрата у частині залежності зміни активів і доходів банку від його розміру для ринку банківських послуг України. Це дало змогу встановити закономірності розвитку ринку банківських послуг і сформулювати засади підвищення його прозорості та ефективності (стор. 81-96);

– удосконалено методичні засади оцінювання конкуренції на основі показника Херфіндаля-Хіршмана, що дає змогу приймати виважені рішення з державного регулювання з метою уникнення негативних наслідків і гармонізувати інтереси учасників ринку банківських послуг (стор. 97-108);

– удосконалено перелік, класифікацію і критерії ключових показників ефективності функціонування ринку банківських послуг України для держави. Це дозволило отримати комплексну характеристику результатів ринку банківських послуг, що досягаються під впливом державного регулювання, і на їх основі запропонувати науково-обґрунтовані шляхи підвищення ефективності банківського сектору України (стор. 128-142);

– удосконалено теоретико-методичний підхід до визначення конкурентної позиції банку за рівнем охоплення ринку банківських послуг, що дасть змогу приймати зважені рішення щодо збільшення ринкової частки банку, враховувати різні форми взаємодії учасників ринку і шукати шляхи конкурентної боротьби, доцільності інтеграції з конкурентами задля підвищення ефективності бізнесу і розвитку ринку банківських послуг (стор.113-127);

– дістав подальшого розвитку понятійно-категоріальний апарат фінансової науки у частині детермінування поняття «ринку банківських послуг» з позицій теорії відкритих систем і теорії поведінкової економіки (стор.13-29);

– дістало подальшого розвитку визначення банківської екосистеми як складової фінансової (еко)системи і відкритого економічного середовища з надання банківських послуг і продуктів. Таке трактування дає змогу ідентифікувати його загальні і специфічні функції, проблеми і напрями подальшого розвитку (стор. 29-44);

– дістало подальшого розвитку теоретичне обґрунтування і змістовне наповнення складу учасників ринку банківських послуг з відповідним поділом на основних, неосновних та інших допоміжних учасників із включенням органів регулювання ринку з відповідними повноваженнями і банківськими операціями, що дає змогу розширити коло учасників, визначити роль ключових гравців і вимоги до інших учасників ринку банківських послуг (стор. 13-29);

– дістали подальшого розвитку практичні рекомендації щодо післявоєнного відновлення і подальшого розвитку ринку банківських послуг. Це дозволить виробити необхідні інструменти та механізми регулювання ринку банківських послуг і слугуватиме стимулом реалізації післявоєнного відновлення банківського сектору (стор. 61-80, стор. 143-148).

8. Оцінка змісту дисертації

У першому розділі дисертації «Теоретико-методичні основи функціонування ринку банківських послуг» Шірінян Е.А. провів аналіз теоретичних аспектів функціонування ринку банківських послуг. У пункті 1.1

автор провів контент-аналіз існуючих наукових праць щодо функціонування й розвитку ринку банківських послуг та сформулював авторське визначення поняття «ринок банківських послуг». Дисертант встановив, що Закон України «Про банки і банківську діяльність» дає неповний перелік регуляторів ринку. У пункті 1.2 автор розглянув ринок банківських послуг і банківську систему як складові фінансової екосистеми, трансформував поняття «банківська система» у поняття «банківська екосистема». У пункті 1.3 проаналізував детермінанти розвитку ринку банківських послуг.

Другий розділ дисертаційної роботи «Особливості функціонування та тенденції розвитку ринку банківських послуг в Україні» присвячений удосконаленню методичних засад аналізу ринку банківських послуг. У пункті 2.1 автор узагальнює сучасний стан і тенденції розвитку ринку банківських послуг в Україні за 2021 – 2023 роки. Пункт 2.2 охоплює емпіричний аналіз застосування закону Гібрата щодо темпів зростання розмірів банківських установ. Дослідження охопило 2015 – 2023 роки і близько 3000 щорічних значень доходів і активів банків. В межах макроекономічного опису встановлено, що закон Гібрата для банків України не виконується і розподіли банків за розмірами не відповідають нормальному чи логнормальному розподілам. У пункті 2.3 автором здійснено регресійний аналіз і визначено кореляції, що описують розвиток ринку банківських послуг.

Третій розділ дисертаційної роботи «Напрями подальшого розвитку ринку банківських послуг в Україні» включає розробку методичних підходів та інструментарію оцінки конкурентної позиції банків на ринку банківських послуг України та аргументацію шляхів підвищення ефективності функціонування ринку банківських послуг в Україні. Пункт 3.1 присвячений методології оцінювання ринкової позиції банку, що дав змогу запропонувати 8 показників охоплення ринку і критеріїв ефективності, що визначають ринкову позицію банку і апробувати цю методологію на прикладі 5-ти українських банків: «А-БАНК», банк «ВОСТОК», «ТАСКОМБАНК», ПУМБ, банк Південний. У пункті 3.2 автор запропонував критерії і шляхи підвищення ефективності функціонування й розвитку ринку банківських послуг за допомогою системи ключових показників. Автором встановлено, що умови забезпечення ефективності реалізовані лише для одного показника: відсоток українських банків. У пункті 3.3 автор надав пропозиції щодо підвищення ефективності функціонування і розвитку ринку банківських послуг, серед яких: доцільність зменшити кількість державних банків через реорганізацію, поділ на 2-3 банки і подальший продаж, зміна ставки податку на прибуток.

Таким чином, дисертаційна робота є логічною та містить повною мірою обґрунтовані наукові положення, що супроводжуються достатньою кількістю

кількісних розрахунків, рисунків і таблиць, які подані в основній частині дисертації та у додатках.

9. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи

Поділяючи загалом позицію автора щодо висновків та пропозицій, які зроблено в дисертації, варто зазначити певні дискусійні моменти та висловити окремі зауваження:

1. У пункті 1.1 дисертації автор проводить критичний огляд фахової літератури і чинного законодавства в банківській сфері і виявляє протиріччя складу учасників ринку банківських послуг (стор. 17-24). Справедливо аргументується той факт, що НБУ також надає окремі банківські послуги, оскільки «здійснює операції в системі електронних платежів та у сфері розрахунково-касового обслуговування організацій та банків – відкриття, обслуговування та закриття кореспондентських рахунків, продає депозитні сертифікати, здійснює операції з державними цінними паперами, пропонує облікові ставки, здійснює кредитування банків через рефінансування» (стор. 19-20). Загалом погоджуючись з висновком щодо необхідності зміни складу учасників ринку банківських послуг (рис. 1.1 на стор. 24), вважаю сумнівною ідею включення до таких учасників також інших регуляторів.

2. У пункті 3.2 дисертації автор пропонує актуальну розробку – систему ключових показників ефективності та визначає критерії високої ефективності банків (стор. 128-148) на основі 7 показників. Автор наводить порівняння з ринками банківських послуг інших країн лише за окремими показниками. На мою думку, така пропозиція була б більш аргументованою, якби автор провів повне комплексне порівняння вітчизняного ринку банківських послуг з іноземними за всіма запропонованими показниками зазначеної системи ключових показників ефективності.

3. У розділі 3 дисертації автор пропонує шляхи підвищення ефективності функціонування і подальшого розвитку ринку банківських послуг. Безпосередньо, в пункті 3.3 показано, як саме у результаті реалізації наведених пропозицій ефективність функціонування ринку банківських послуг України буде покращено (таблиця 3.12 на стор. 148). Результати авторських розрахунків свідчать, що, на відміну від інших показників, *показник інвестицій банків* при цьому залишиться без змін. Виникає питання, що необхідно зробити, щоб цей показник, як один з важливих КПЕ, також покращився?

Загальний висновок

Оцінюючи результати дисертаційної роботи Шіріняна Едварда Арамовича на тему «Розвиток ринку банківських послуг в Україні», варто відзначити, що наукова робота є завершеним в межах поставлених завдань, комплексним і самостійно виконаним дослідженням. Наукова і практична цінність дисертаційної роботи підтверджується науковими публікаціями Шіріняна Е.А., які відображають положення отриманої наукової новизни. Ключові результати проведеного дослідження пройшли апробацію на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях і були виконані в межах науково-дослідних робіт Державного податкового університету. Зміст і структура дисертаційного дослідження відповідають обраній темі і забезпечують досягнення мети і вирішення поставлених наукових задач. Винесені на захист пункти наукової новизни, практичні рекомендації та висновки є чіткими і достовірними та повністю розкриті в роботі.

Таким чином, актуальність обраної теми дисертації Шіріняна Едварда Арамовича «Розвиток ринку банківських послуг в Україні», обґрунтованість отриманих наукових висновків та практичних рекомендацій, достатній рівень наукової новизни, кількість публікацій відповідають вимогам Наказу МОН України №40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог щодо оформлення дисертації (зі змінами)» та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44.

Зазначене вище дає підстави зробити висновок, що Шірінян Едвард Арамович, автор дисертаційної роботи на тему «Розвиток ринку банківських послуг в Україні», заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування».

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ

кандидат економічних наук,
доцент, доцент кафедри фінансів і
кредиту
Чернівецького національного
університету імені Ю. Федьковича

Артур ЖАВОРОНОК

Підпис *Маворонка А.В.* засвідчую
Начальник відділу кадрів Чернівецького
національного університету
імені Юрія Федьковича
М. Сурмак
" 12 " 08 2024 р